

torii Ukrainy [Oster. Encyclopedia of the History of Ukraine]. Vol. 7, (pp. 676–677). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

5. (1997). Vidomosti pro roztashuvannia i obshyry mist Chernihivskoi hubernii 1810 roku. [Information on the location and extent of the cities of the Chernihiv province in 1810]. *Opysy Livoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XIX st.* Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

6. (1989). Heohrafichni opysy Kyiva ta Kyivskoho namisnytstva. 1775–1786 rr. [Geographical descriptions of Kyiv and Kyiv governorate. 1775–1786]. *Opysy Kyivskoho namisnytstva 70–80 roktiv XVIII st.* Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

7. (1989). Istorychnyi ta heohrafichni opys Kyivskoho namisnytstva 1787 r. [Historical and geographical description of the Kyiv governorate in 1787]. *Opysy Kyivskoho namisnytstva 70–80 roktiv XVIII st.* Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

8. Kazakov, A.L. (1996). Osterskiy horodets (etapy formuvannia mista) [Ostersky Gorodets (stages of city formation)]. *Sviaty kniaz Mykhailo Chernihivskiy ta yoho doba: Materialy tserkovno-istorychnoi konferentsii*, (pp. 91–93). Chernihiv: Siverianska dumka. [in Ukrainian].

9. Kazakov, A.L., Hrebin, P.M., Potapov O.V. (1989). Novi doslidzhenia Osterskoho horodtsia [New research of Oster town]. *Problemy istorii ta arkhologii davnogo naselennia Ukrainy RSR. Tezy dopovidei XX respublikanskoj konferentsii*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

10. Karta Chernigovskoi gubernii s razdeleniem uezdov i s raspolozheniem v krugie onoj uездным gorodam planov i tabel pokazuyayushchih rastoyanie onyh i chislo selenij sprov i naroda. [1784]. Map of the Chernigov province with the division of counties and with the location in the circle thereof for the county towns of plans and timesheets showing the distance of these and the number of villages and asking the people. [1784]. NBU im. V. Vernadskogo, viddil kartografii. [in Russian].

11. Klepatskiy, P.G. (2007). Ocherki po istorii Kievskoj zemli. Litovskij period. [Essays on the history of the Kiev land. Lithuanian period]. Bila Cerkva: vid. O. Pshonkov's kij. [in Russian].

12. Konstantinovich M. (1896). Razvaliny Yur'evoy bozhnicy v s. Stargorodka. [The ruins of St. George's goddess in the village. Stargorodok]. *Kievskaya starina*. Vol. LV, (pp. 129–139). [in Russian].

13. Lytvynenko I., Dobrobozhenko, O. (2001). Osterskomu krajeznavchomu muzeiu – 100! [Oster Museum of Local Lore – 100!]. *Zbirnyk naukovykh prakt i publikatsii 1908–2008*. Oster: Osterskiy krajeznavchyy muzej. [in Ukrainian].

14. Lytvynenko, I.S., Rudenko, K.O. (1967). Oster. Istorii i sil Ukrainy RSR: V 26 t.: Chernihivskaya oblast [Oster. History of towns and villages of the Ukrainian SSR: In 26 vols]. Kyiv: Golov. red. URE AN URSR. [in Ukrainian].

15. Makarenko, N.E. (1916). Drevnejshij pamyatnik iskusstva Pereyaslavskogo knyazhestva [The oldest art monument of the Pereyaslav principality]. *Sbornik statej v chest' grafini Praskov'i Sergeevny Uvarovoj, 1885–1915: [k 30-letiyu deyatel'nosti na postu predsedatelya Moskovskogo arheologicheskogo obshchestva]*. Vol. XXIV (pp. 373–404). Moskva. [in Russian].

16. Makarenko, M. (1928). Starohorodska «bozhnytsia» ta ii maliuvannia. [Starohorodska «shrine» and its drawing.]. Chernihiv. [in Ukrainian].

17. Panashenko, V.V. (2010). Osterskiy polk [Oster regiment]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Vol. 7. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

18. Penskiy, A.H., Lavrenchuk, P.Ya. (2011). Oster – yevropeiske misto [Oster – european city]. Chernihiv. [in Ukrainian].

19. Tkachenko, M.M. (1925). Oster v XVII–XVIII vv. (za Rumiantovskoiu reviziiu ta inshymy materialami) [Oster in the XVII–XVIII centuries. (according to Rumyantsev's audit and other materials)]. (pp. 151–207). Kyiv. [in Ukrainian].

20. (1997). Topohrafichni opys Malorosijskoi huberniyi 1798–1800 rokv. *Opysy Livoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XIX st.* [Topographic description of the Little Russia province in 1798–1800. Descriptions of the Left Bank of Ukraine in the late XVIII – early XIX centuries]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

21. Filaret (Gumilevskij) (1863). Oster i Osterskiy uезд [Oster and Oster district]. *Chernigovskij eparrhial'nye izvestiya*, vol. 2, pp. 38–64. [in Russian].

22. Kudrytskyi, A. (Ed.). (1990). Chernihivshchyna. *Entsyklopedychny dovidnyk [Chernihiv region. Encyclopedic reference book]*. (pp. 584–585). Kyiv: Ukrainska radianska entsyklopediia im. M.P. Bazhana. [in Ukrainian].

23. Rulikowski E (1886). Oster. *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*. Vol. VII. (pp. 667–674). Warszawa. [in Polish].

24. Jabłonowski A. (1877). *Źródła dziejowe*. Vol. V: Lustracje królewskie ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku. (pp. 96–97, 128–129, 210–213). Warszawa. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 28.02.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

УДК 930.85–047.37–049.34(477.53–213ін)

I.V. Єрзіна

L.V. Томілович

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ м. ЗІНЬКІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена дослідженню історико-культурної спадщини м. Зіньків Полтавської області. Мета дослідження – обстеження об'єктів культурної спадщини міста, що перебувають на державному обліку, та виявлення тих об'єктів, які мають історичну, архітектурну, мистецьку цінність і потребують взяття на державний облік.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, об'єкт культурної спадщини, м. Зіньків Полтавської області.

Зіньків – місто в Полтавській області, адміністративний центр однойменного району. Розташоване на р. Ташань, лівій притоці р. Псел (притоці Дніпра), за 80 км на північний захід від обласного центру – Полтави, у північній частині області. Населення становить близько 10 тис. осіб (станом на 2017 р.).

На сьогодні історія Зінькова є недостатньо вивченою, особливо на ранніх етапах його існування. Це пояснюється відсутністю археологічних досліджень на території історичного ядра міста та недостатньою забезпеченістю письмовими та картографічними джерелами періоду XVII – початку XVIII ст. Відтак нез'ясованими залишаються питання локалізації місця розташування замку на його території, розмірів міста при ньому, етапів розбудови цих урбаністичних утворень протягом XVII–XVIII ст.

Бібліографія історії та дослідження культурної спадщини м. Зіньків досить скромна, що не відповідає тривалій, насиченій подіями та яскравими постатями історії цього міста. Найбільш помітним історіографічним доробком останнього тридцятиріччя можна вважати статті О. Бажана і В. Панашенка в «Енциклопедії історії України» та краєзнавчу працю Л. Літвішко та О. Літвішко [1; 6; 5].

Як показали результати натурних досліджень культурної спадщини м. Зіньків у співставленні з переліками об'єктів культурної спадщини, що перебувають на обліку, у цій галузі також існує чимало прогалин, які потребують заповнення.

На даний час на території м. Зіньків перебувають на державному обліку 27 об'єктів культурної спадщини: 1 пам'ятка архітектури місцевого значення, 22 пам'ятки історії місцевого значення, 1 пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення, 3 щойно виявлених об'єкти культурної спадщини (з них 2 за видом «історичний», 1 – «монументального мистецтва»). За результатами натурних обстежень пропонується до взяття на державний облік ще 28 об'єктів культурної спадщини, з них: 15 – за видом «архітектури», 3 – за видом «історичні», 1 – за видом «історії та науки і техніки», 9 – «археологічних». Наведена вище статистика ілюструє, наскільки недооціненою на даний час є культурна спадщина Зінькова.

Як уже зазначалось, через недостатнє вивчення і брак

джерельної бази найбільш ранні історичні та містобудівні періоди розвитку м. Зіньків важко піддаються реконструкції. Початок відносно безперервного існування поселення припадає на 30-ті рр. XVII ст. (наскільки це можна простежити за письмовими джерелами) [16, с. 214–215]. Окреслимо етапи, які пройшло місто у своєму історичному та містобудівному розвитку.

I етап – 30-ті рр. XVII – кінець XVIII ст. Нижня хронологічна межа відповідає часу появи укріпленого населеного пункту на території Зінькова, відомого за писемними та картографічними джерелами того часу. У цілому цей етап ототожнюється з існуванням міста і замку в межах, які можна побачити на карті Боплана 1649 р. [10], а також планах міста 1780-х та 1802 рр. [4; 2]. Варто додати, що конфігурація замкових та міських укріплень на карті Боплана та згаданих вище планах кінця XVIII – початку XIX ст., а також описах цього періоду значно відрізняється. Так, на карті Боплана спостерігається двочасна укріплена система – місто і замок. Натомість джерела кінця XVIII – початку XIX ст. фіксують лише укріплення міста-фортеці. Тож, можна припустити, що приблизно на початку XVIII ст. відбулася трансформація фортифікації Зінькова: замкові укріплення втратили актуальність, були знівельовані і злилися з міськими укріпленнями. Проте останні були зміцнені – місто перетворилось на фортецю. Усе це свідчить про неодноразову перебудову як міських, так і замкових оборонних споруд у відповідності до тогочасних потреб та розвитку фортифікаційного мистецтва. При цьому, протягом усього аналізованого етапу, укріплення були дерев'яно-земляними, і площа, принаймні міста, також залишалась майже незмінною. Розпланування було нерегулярним, підпорядкованим особливостям ландшафту, вулиці частково направлені до виїздів з міста або зорієнтовані на церкви (їх у місті протягом XVIII ст. нараховувалось 3, разом із передмістями – 9) та площі (на планах XVIII ст. їх чітко проглядається принаймні одна на території міста та одна у передмісті біля північного (Гадяцького) в'їзду до населеного пункту) [4; 2]. Перший етап містобудівного розвитку завершується втратою значення укріплень міста-фортеці, їх поступовим руйнуванням, що триватиме до 30–40-х рр. XIX ст. Як наслідок, територія міста зливається з передмістями.

II етап – кінець XVIII ст. – 40-і рр. XIX ст. Нижня хронологічна межа, окрім втрати значення міських фортифікацій, визначається набуттям Зіньковом статусу повітового міста, що зумовило появу тут низки адміністративних та культурно-освітніх закладів, неодмінних для населених пунктів такого рангу будівля «присутствія», повітове училище тощо [15, с. 629–631; 13, с. 70; 14, с. 214–216]. Вони, як і решта забудови міста, були дерев'яними і незначними за висотно-об'ємними параметрами. Архітектурно-просторова композиція міста у цей час збагатилася Свято-Гавриїлівською церквою, зведеною на міському кладовищі в 1833 р. (як і решта храмів Зінькова була дерев'яною).

Рис. 1. Фрагмент Генеральної мапи України Гійома Левассера де Боплана 1648 р.

У цілому цей етап характеризується економічною стагнацією, пов'язаною з загальним станом розвитку соціально-економічних відносин у Російській імперії, до рівня яких були знівельовані суспільно-політичні відносини, адміністративно-територіальний устрій, розвиток економіки земель колишньої Гетьманщини у кінці XVIII ст.

III етап – 1840-і рр. – кінець XIX ст. Нижня хронологічна межа зумовлена розробкою в 1840 р. та впровадженням в життя у наступні роки генерального плану розвитку міста на регулярних засадах. Відповідно до цього плану Зіньків отримав розпланування нових регулярних прямокутних кварталів поверх нерегулярних, поєднання їх з існуючою радіально-кільцевою структурою, спрямовування ламаних вулиць, створення диференціації вулиць, нових площ тощо. На перехресті вулиць Сумська і Воздвиженська було запроєктовано півциркульну Базарну площу (діаметром 300 м), з якої променями виходили дві вулиці, прокладені по трасам стародавніх доріг (сучасні І. Петровського і Соборності) [7, с. 300–301]. Генплан 1840 р. в загальних рисах було реалізовано упродовж XIX ст., і він став основою генеральних планів міста наступних періодів. Що стосується розпланувального каркаса історичної частини міста, то після реалізації плану 1840 р. він дотепер залишається майже незмінним.

Унаслідок реалізації згаданого вище плану вул. Воздвиженська (історична Гадяцька – Полтавська) стала головною містобудівною віссю і центральною вулицею міста, що було підкреслено її шириною. Завдяки цьому статусу вздовж неї почали зводитись адміністративні та найбільш ошатні житлові будинки, які доповнювали архітектурно-просторову композицію міста, сформовану на попередніх етапах.

IV етап – кінець XIX ст. – 1930-ті рр. Нижня хронологічна межа чітко не визначена і пов'язана з перетворенням аграрного міста на аграрно-промислове, що було наслідком реформ 1860–1870-х рр. у Росій-

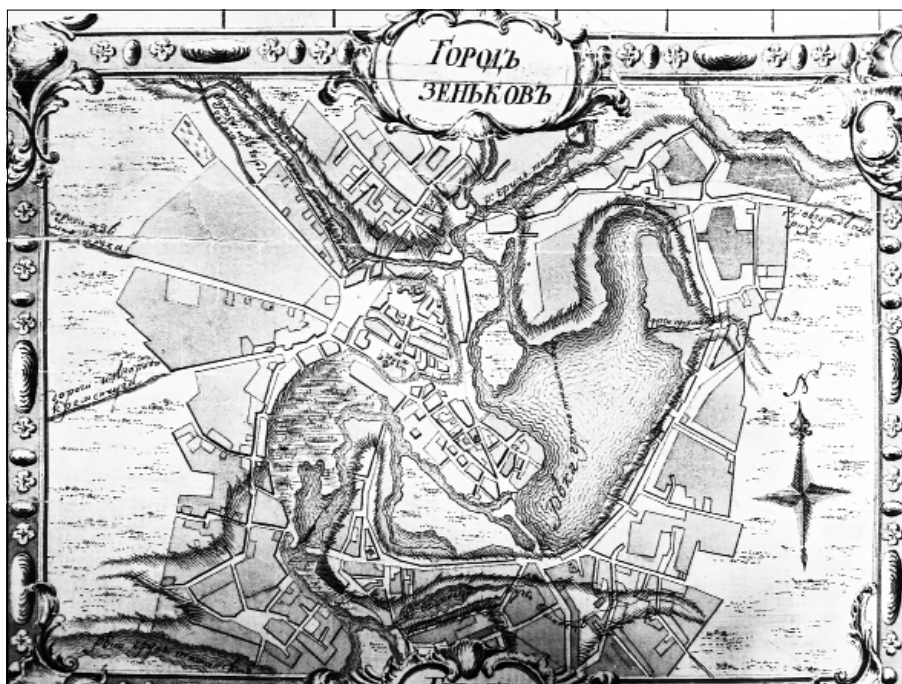

Рис. 2. План м. Зіньків 1781–1796 рр.

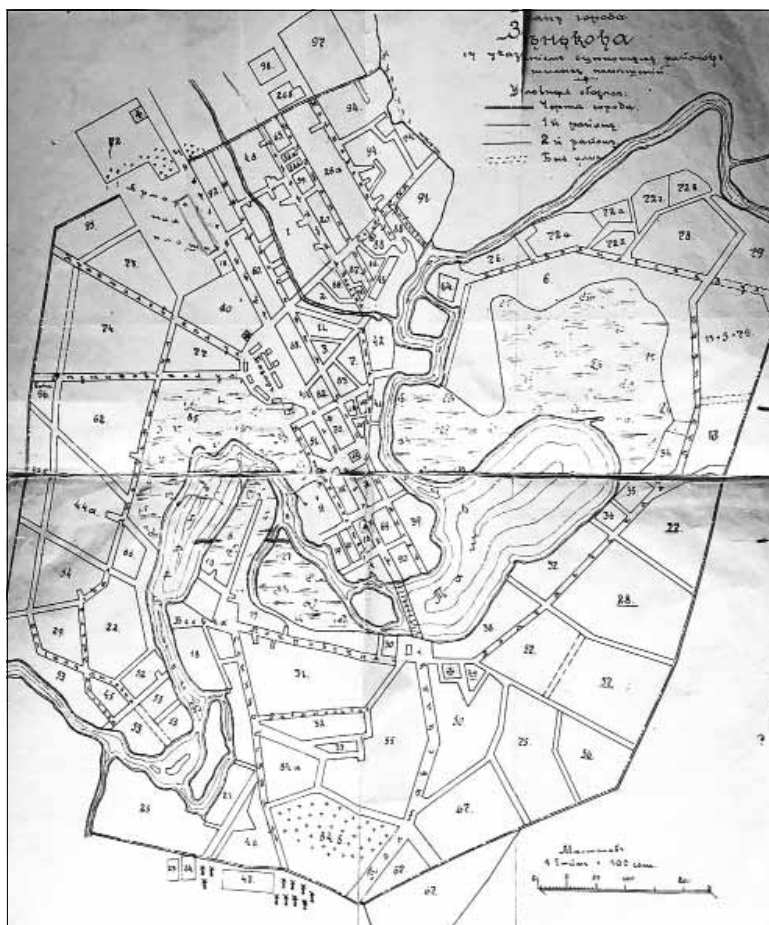

Рис. 3. План м. Зіньків 1880-х рр.

ській імперії. З розвитком ринку, появою десятків, хай і дрібних, промислових підприємств зростає добробут його населення і благоустрій міста. Оскільки підприємства були невеликими, виразної промислової зони у цей період не сформувалося. Вони розташовувалися на околицях міста і, в залежності від потреб кожного з них, поблизу до річки, магістральних шляхів або покладів глини (у випадку керамічного виробництва або цегельні).

У 1890-х рр. на центральній Базарній площі була споруджена мурована Троїцька церква (на місці більш ранньої дерев'яної), яка завдяки своїм висотним і об'ємним параметрам, виразному архітектурному вирішенню та розташуванню стала безумовною містобудівною домікантою.

Саме в цей період було зведено більшість громадських та житлових будівель (лікарень, освітніх закладів, крамниць, промислових підприємств, особняків та ін.), які сформували архітектурний образ та традиційне середовище Зінькова, котре в значній мірі збереглося до сьогодні.

Верхня хронологічна межа етапу пов'язана з ґрунтовними змінами в архітектурно-просторовій композиції міста, зумовленими знищенням у 1930-ті рр. всіх культових споруд – традиційних домікант та акцентів у забудові [5, с. 31–46].

Історично цей період доречно поділити на підперіоди: 1) кінець XIX – початок XX ст.; 2) революційних перетворень і боротьби за владу в 1917–1920 рр.; 3) радянський міжвоєнний 1920-х рр. Політично та соціально-економічно вони ґрунтовно відрізняються один від одного, проте в містобудівному та архітектурному аспектах суттєвих змін у розвитку міста не відбулося.

V етап – 30-ті рр. XX – середина XX ст. Визначальна характерна риса даного періоду – його деструктивний характер. Цей етап можна поділити на два підперіоди: 1) 30-ті рр. XX ст. – радянський міжвоєнний; 2) 1941–1944 рр. – німецько-радянської війни як складової Другої світової.

У цей час було знищено всі православні храми та єврейські молитовні будинки, що суттєво змінило і збіднило традиційне місь-

ке середовище. Зазначені об'єкти мали не лише історико-культурну цінність, але й виконували функцію домінант та акцентів у архітектурно-просторовій композиції міста.

Воєнний період приніс масштабні руйнування промислових, адміністративних, культурно-освітніх та житлових будівель.

VI етап – середина XX ст. – 1990-ті рр. Пов'язаний з післявоєнною відбудовою міста та подальшим його економічним розвитком, основу якого склали промислові підприємства, що активними темпами зводились або розбудовувались тут у 1960–1980-х рр. Найбільш потужні з них – комбикормовий завод, завод «Контакт», меблевий завод, харчокомбінат [3, с. 328–334]. Історичне розпланування міста зазнало незначних змін, однак остаточно була забудована і засаджена скверами історична базарна площа, натомість у 1960-х рр. з'явилася нова – перед будівлями райкому ЦК КП(б)У та Палацу культури. Архітектурний образ міста також зазнав суттєвих змін. Особливо це стосується центральної вулиці Леніна (нині – Воздвиженська). Її статус підкреслили розташуванням тут адміністративних, культурно-освітніх, торговельних та інших громадських будівель: будинку культури, районного вузлу зв'язку, міськради, райради, універмагів тощо, зведених переважно за типовими проектами, чим було частково знівельовано історичне середовище. Окрім того, у цей період в історичному середмісті з'явилися п'ятиповерхові будинки, також зведені за типовими проектами і позбавлені виразних архітектурних рис [5, с. 71–78; 8]. Їхні висотні та об'ємні параметри в кілька разів перевищують ті, що притаманні традиційному середовищу Зінькова, тому є дисонуючими як до даного середовища, так і до архітектурно-просторової композиції історичного центру, оскільки беруть на себе роль містобудівних акцентів, екранують пам'ятки архітектури та історії, значну історичну забудову. Окремі об'єкти, які є визначними зразками громадської, жит-

Рис. 4. Колишній міський особняк, 1897 р., вул. Воздвиженська, 26. Пам'ятка архітектури місцевого значення

Рис. 5. Будівля Дворянського зібрання, поч. XX ст., вул. Воздвиженська, 63. Об'єкт культурної спадщини, що пропонується до взяття на державний облік за видом «архітектури»

лової та промислової забудови, пропонуються поставити на державний облік.

VII етап – 1990-ті рр. – початок XXI ст. Період незалежності України, що позначився суперечливими тенденціями в соціально-економічному розвитку міста. З одного боку, загальмування економічного росту, особливо в 1990-х рр., призвело до часткової втрати промислових підприємств та міської інфраструктури, зведених у ра-

Рис. 6. Будівля електричного театру (Люзіон), 1913 р., вул. Сумська, 1. Об'єкт культурної спадщини, що пропонується до взяття на державний облік за видом «архітектури»

Рис. 7. Будівля чоловічої гімназії, 1914 р., вул. Воздвиженська, 20. Об'єкт культурної спадщини, що пропонується до взяття на державний облік за видом «архітектури»

дчанську добу. Серед них є ті, що були споруджені в кінці XIX – на початку XX ст. і мають культурну цінність. Ідеться насамперед про комплекси млина та цегляного заводу. Нині вони недіючі, існує ризик їх втрати, особливо споруд цегляного заводу. Останній є унікальним зразком промислової архітектури кінця XIX ст.

Водночас після відмови від комуністичної догми про релігію «як опіум для народу», реального втілення в життя принципу свободи віросповідання, відбулося піднесення церковного життя як в Україні загалом, так і в окремих населених пунктах зокрема, у т. ч. і у Зінькові. Тут було зведено церкву Різдва Христового, яка стала локальною домінантою історичного середмістя, що збагатило архітектурно-просторову композицію історичної частини міста та посприяло відродженню традиції

існування тут культових споруд.

Разом із тим частина цінних історичних будівель (у минулому громадського та житлового призначення) саме в означений період зазнали суттєвих перебудов, чим було значно знівельовано їхню мистецьку цінність та історичне значення. Тут варто згадати будівлі, що історично належали до комплексу млина на вул. Воздвиженській (нині використовуються як торговельні приміщення), колишні споруди земських установ тощо.

Як уже зазначалось, зараз на території м. Зіньків на державному обліку перебуває 27 об'єктів культурної спадщини. Найбільш численна група за видовою ознакою (22 пам'ятки історії місцевого значення та два щойно виявлені об'єкти культурної спадщини) – історичні об'єкти. Їх значна кількість представлена братськими могилами та поодинокими похованнями, розташованими на території парку Вічної слави та міського кладовища. Вони відносяться як до періоду боротьби за владу 1918–1924 рр., так і до часів Другої світової війни. П'ять з них рекомендовано **зняти з державного обліку** як такі, що підпадають під дію Закону України «Про засування комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Три пам'ятки історії місцевого значення пропонується визнати такими, що **не підлягають занесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України**, оскільки не мають предмета охорони:

- меморіальна дошка на честь вихованців школи, загиблих у період Великої Вітчизняної війни, 1941–1945 рр., 1958 р. (вул. Воздвиженська, 20); являє собою мармурову дошку, у верхній частині якої розташована п'ятикутна зірка та напис «Вічна слава вихованцям школи, які загинули в боях за нашу Батьківщину в 1941–45 р.», нижче викарбовано 11 прізвищ мешканців міста;
- меморіальна дошка в пам'ять про полеглих партизан (вул. Воздвиженська, 26); за результатами натурних досліджень пам'ятку не виявлено;
- меморіальна дошка на честь військових частин, які звіль-

няли м. Зіньків у вересні 1943 р., 1978 р. (вул. Воздвиженська, 63).

У подальшому місцевим пам'яткоохоронним органам рекомендується не ініціювати постановку подібних об'єктів на державний облік.

Натомість у ході натурних досліджень було виявлено низку об'єктів, які мають безумовну історичну та культурну цінність і які пропонуються до постановки на облік за видовою ознакою «історичний»:

- на міському кладовищі (вул. Воздвиженська), в його центральній частині, біля вже існуючої братської могили радянських воїнів, на початку XXI ст. в 5 братських могилах було перепоховано ще 30 невідомих воїнів, які загинули в часи Другої світової війни;

- у північно-західній частині Беївського кладовища (пров. Горького) розташована братська могила захисників Вітчизни, які загинули у роки Другої світової війни;

- на південній околиці міста, біля цегельного заводу, в березні 1943 р. було страчено кількасот мешканців міста (пров. Гоголя). На увічнення їхньої пам'яті на цьому місці у кінці XX ст. було встановлено пам'ятний знак у вигляді кам'яної брили, на фасадній стороні якої розмістили табличку з написом: «ВІЧНА ПАМ'ЯТЬ ЗІНЬКІВЧАНАМ, СТРАЧЕНИМ ФАШИСТАМИ 5.III.1943»;

- за адресою вул. Дроздівська, 64 розташований будинок кінця XIX ст., який пов'язаний з життям родини Зерових, найвизначнішим представником якої був Микола Зеров (26 квітня 1890, Зіньків – 3 листопада 1937, Сандармох, Карельська АРСР) – український поет, літературознавець, літературний критик, полеміст, лідер «неокласиків» та перекладач;

- за адресою вул. Дроздівська, 64 розташований будинок кінця XIX ст., який пов'язаний з життям родини Зерових, найвизначнішим представником якої був Микола Зеров (26 квітня 1890, Зіньків – 3 листопада 1937, Сандармох, Карельська АРСР) – український поет, літературознавець, літературний критик, полеміст, лідер «неокласиків» та перекладач;

- на південній околиці міста донині зберігся *цегельний завод*, зведений тут у кінці XIX ст. (пров. Гоголя, 2), з унікальним комплексом виробництва кінця XIX ст.: гофманівська піч, складена з червоної цегли (кільцева); підвісні механізми подачі та транспортування цегли; вузькоколійки для вагонеток. Пропонується до взяття на державний облік як комплекс пам'яток історії та науки і техніки.

За видовою ознакою «архітектура» на обліку як пам'ятка місцевого значення перебуває лише 1 об'єкт – *Особняк*, котрий був зведений у 1897–1909 рр. Належав купцю І гільдії, почесному громадянину м. Зіньків І.С. Воздвиженському (1866–1919). Після націоналізації майна будівлю передали для потреб виконавчого комітету районної ради депутатів. Після Другої світо-

Рис. 8. Будівля жіночої гімназії, 1914–1918 рр., вул. Воздвиженська, 82. Об'єкт культурної спадщини, що пропонується до взяття на державний облік за видом «архітектури»

вої війни тут розташовувався гуртожиток Зіньківського державного професійно-технічного училища № 25. На сьогодні садиба (вул. Воздвиженська, 26) перебуває у приватній власності.

Будинок акцентує ріг вулиць Воздвиженської та Першотравневої. Являє собою цегляну, двоповерхову, прямокутну в плані будівлю, зведену у стилі романтичного модерну з елементами неоготики. Відзначається асиметричною побудовою фасадів, кожен з яких відрізняється архітектурно-художнім вирішенням.

Безумовно, колишній особняк Воздвиженського найбільш цікавою в архітектурному відношенні будівлею Зінькова, в певному сенсі його візитівкою, проте історико-культурна спадщина міста на цьому далеко не вичерпується.

До постановки на державний облік за видом «архітектури» пропонується 15 об'єктів культурної спадщини. Їх переважна більшість розташована у центральній частині міста. Завдяки своєму місцю в планувальній структурі Зінькова, масштабним параметрам вони відіграють роль містобудівних акцентів. Частина з них формує перехрестя вулиць, інші розташовані в ряду розрізаної забудови вулиць. Більшість споруд зведено на вул. Воздвиженській, яка відіграє роль головної планувально-композиційної осі історичного центру міста. Інші об'єкти культурної спадщини розташовані на паралельних та прилеглих до центральної вулицях – Сумській, Дроздівській, І. Петровського та Прохорова, які в історичному міському середовищі відіграють роль підпорядкованих композиційно-планувальних осей.

Серед об'єктів, що пропонуються до взяття на державний облік, найбільш репрезентативною та добре збере-

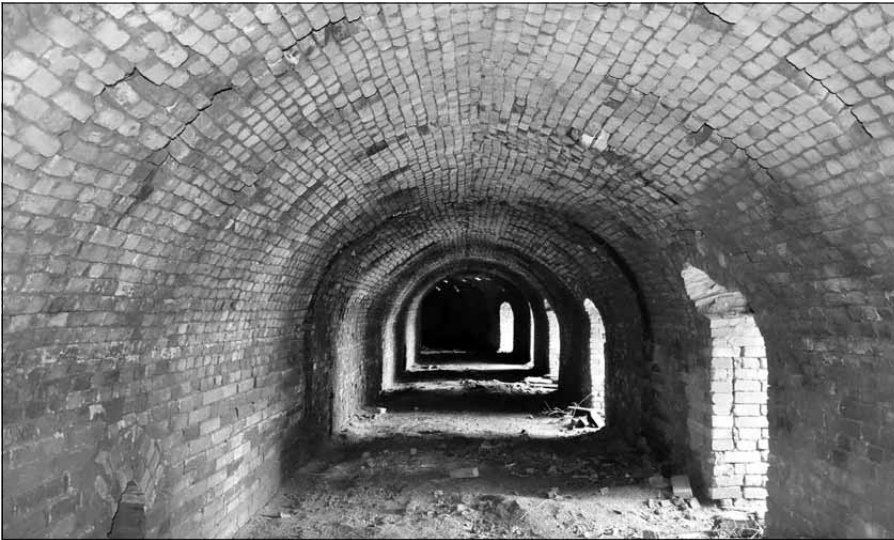

Рис. 9. Цегельний завод, кінець XIX ст., вул. Гоголя, 125. Об'єкт культурної спадщини, що пропонується до взяття на державний облік за видом «історичний та науки і техніки»

женою є громадська забудова.

Найбільш значною за габаритами та місцерозташуванням у міському середовищі є *будівля Дворянського зібрання*, яка формує ріг забудови вулиць Воздвиженської та Сумської. Споруда Г-подібна в плані, цегляна, фасади вирішені в стриманій манері геометричного модерну. Виразну ритміку протяжних чолових фасадів утворює ритмічне чергування лопаток на всю висоту фасадів та двостулкових вікон з лучковими перемичками. Фасади пофарбовані в цегляний колір, елементи декору виділено білим кольором. У завершенні фасадів влаштовано карниз високого виносу, аттики, цегляні стовпчики з металевими ґратами між ними. В оздобленні використано стрічковий декор, зображення кола, сандрики, підвіконні полицьки. З боку вул. Сумської розташована арка проїзду на територію двору.

До комплексу садиби Дворянського зібрання, крім головної споруди, також входить господарча споруда (одно-двоповерхова), розташована на території подвір'я. Вона вирішена в стилі історизму.

Комплекс садиби початку XX ст. (вул. Воздвиженська, 63) у складі будівлі *Дворянського зібрання, господарчої споруди та в'їзної брами* пропонується взяття на державний облік.

За адресою вул. Воздвиженська, 22 розташована будівля *Народного дому*, зведена у 1910 р. у стилі модерн із використанням елементів неоруського стилю. Первісно мала бічні крила, які на цей час відновлено.

Ріг вулиць Прохорова та Погрібняка акцентує *Будівля земської управи*, зведена на початку XX ст. у стилі історизму із використанням елементів ренесансу (вул. Прохорова, 2). Будівля цегляна, одноповерхова, у плані П-подібна. Дах вальмовий. Декор виконано в цеглі.

У кінці XIX – на початку XX ст. у місті з'явилися будівлі учбових закладів. Серед них виділяються будівля жіно-

чої прогімназії (1894 р., вул. Воздвиженська, 60), чоловіча гімназія (1914 р., вул. Воздвиженська, 20), будівля жіночої гімназії (1915–1918 рр., вул. Воздвиженська, 82). Усі вони пропонуються до взяття на державний облік.

Однією з окрас міста є *Будівля електричного театру (Люзіон)*, яку було зведено в 1913 р. на розі вулиць Дроздівської та Сумської (вул. Сумська, 1). Цегляна, одно-двоповерхова, прямокутна у плані споруда, фасади якої оформлені в стилі модерн. Парадним фасадом виходить на фронт забудови вул. Сумської.

За адресою вул. Воздвиженська, 44 збереглася будівля *торгових рядів*, споруджена в 1914 р. Пізніше тут розміщувалася перша

електростанція. За радянських часів із південного сходу був прибудований об'єм. На сьогодні будівля використовується як музей та музична школа.

Роль історичної містобудівної домінанти в міському середовищі центральної частини міста відіграє і *складська будівля, млин*, зведена в кінці XIX ст. місцевим підприємцем І.С. Воздвиженським (вул. Воздвиженська, 51). Первісно використовувалася як склад, а з середини XX ст. приміщення пристосували під млин (оскільки основна будівля млина була зруйнована під час Другої світової війни). Споруда цегляна, триповерхова, в плані прямокутна. Фасади вирішено в стилі історизму.

У 1911 р. по вул. Сумській, 4 в стилі модерн було зведено одноповерхову *господарську споруду*, яка використовувалася для виготовлення олії.

До складу комплексу садиби Воздвиженського (вул. Воздвиженська, 26), окрім особняка (пам'ятки архітектури місцевого значення), входить ще низка споруд, які також мають історико-архітектурну цінність і пропонуються до взяття на державний облік. Це господарча споруда, котра використовувалась як кухня та пральня, стайні та частково збережена огорожа. Вони були зведені на початку XX ст. і утворюють з особняком єдиний ансамбль.

Серед житлової забудови виділяються два об'єкти – *особняк купця Хоменка* (початок XX ст., вул. Воздвиженська, 32) та *будинок купця Калабухова* (початок XX ст., вул. Петровського, 3), які також пропонуються до взяття на державний облік. Це одноповерхові цегляні будинки в стилі історизму, на високих цоколях, розташовані на червоних лініях вулиці. Головні входи виділено ризалітом, фронтоном та кованим навісом.

На цей час на державному обліку перебуває два об'єкти культурної спадщини за видовою ознакою «монументальне мистецтво»: *пам'ятник піонеру-розвіднику Олек-*

сандру Саранчі, який є пам'яткою місцевого значення, та пам'ятник Т.Г. Шевченку – щойно виявлений об'єкт культурної спадщини.

Завдяки своїм невеликим висотно-об'ємним параметрам ці пам'ятники носять локальний характер і не відіграють значної ролі в архітектурно-просторовій композиції оточуючого середовища.

Пам'ятник піонеру-розвіднику Олександрі Саранчі був встановлений у 1982 р. у невеликому сквері на території середньої школи № 1. Пам'ятник у вигляді бюста розміщено на постаменті з гранітних блоків рожевого кольору. В образі юного героя, в його відкритому погляді відображена стійкість, рішучість та відважність характеру.

У сквері на розі вул. Воздвиженської та пров. Дроздівського знаходиться пам'ятник Т.Г. Шевченку у вигляді бюста (матеріал – пофарбований залізобетон), який встановлений на гранчастому постаменті, облицьованому червоним гранітом.

На даний час на території міста на державному обліку не перебуває жодного об'єкта за видовою ознакою «археологія», що є наслідком недостатнього проведення археологічних досліджень. Варто зазначити, що вивчення нерухомої культурної спадщини Зінькова проводилося в рамках розробки Історико-архітектурного опорного плану міста та проекту зон охорони пам'яток, розташованих на його території. Обстеження археологічної спадщини виконував полтавський археолог В. Шерстюк. Його ж авторству належить відповідний розділ у текстовій частині згаданого вище проекту. Відповідно до даних, зібраних В. Шерстюком, у 2001 р. співробітниками Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації Р.М. Рейдою та Р.С. Луговим були проведені розвідки з метою фіксації раніше невідомих археологічних об'єктів на околицях міста Зінькова.

Результатом цих обстежень стала локалізація місць розташування 13-ти об'єктів. Наразі 9 з них розміщуються в межах сучасного населеного пункту чи в найближчій околиці. Це – одно чи різночасові поселення та селища доби енеоліту-бронзи, раннього залізного віку (переважно скіфського часу), черняхівської культури, селища козацької доби (Нового часу) [9]. Ці дев'ять об'єктів пропонуються до **взяття на державний облік**. Оскільки усі вони були виявлені в ході розвідок, причому досить давно (2001 р.), процедурі постановки на облік має передувати інвентаризація. На додаток, їхні межі, визначені за топографічними ознаками та за площею розсіювання кераміки, також потребують уточнення.

Рис. 10. Особняк купця Хоменка, 1905 р., вул. Воздвиженська, 32. Об'єкт культурної спадщини, що пропонується до взяття на державний облік за видом «архітектури»

Варті уваги замок і т. з. «місто в мурах» XVII ст., які у XVIII ст. були модернізовані в «місто-фортецю». На даний час їх місце розташування, розміри, характерні особливості укріплень лише гіпотетичні і для з'ясування цих питань необхідні масштабні археологічні дослідження. Вивчення потребують і рештки храмів, яких станом на XVIII ст. на території Зінькова та його передмість було дев'ять. Окремі з них були видатними зразками дерев'яного зодчества, на що звертали увагу видатні українські мистецтвознавці, зокрема С.А. Таранушенко [12].

Таким чином, проведені дослідження виявили значний історико-культурний потенціал міста і поставили на порядок денний юридичне оформлення цього питання: зняття з обліку об'єктів, які не відповідають встановленим критеріям; виготовлення облікової документації та проходження відповідних експертних процедур для постановки на облік об'єктів, які насправді мають історико-культурну цінність. Наголосимо, що результати досліджень культурної спадщини м. Зіньків лягли в основу визначення історичного ареалу та зонування центральної частини міста зі встановленням відповідних режимів використання, що у подальшому сприятиме збереженню культурної спадщини і традиційного середовища населеного пункту.

ДЖЕРЕЛА

1. Бажан О.Г. Зіньків. Енциклопедія історії України. Т. III. Київ : Наукова думка, 2005. С. 362.
2. Вечерський В.В. Зінькова плани. Полтавщина : Енциклопедичний довідник; [відп. ред. А.В. Кудрицький]. Київ : Українська енциклопедія, 1992. С. 299–301.
3. Дишлевий П.С. Зіньків. Історія міст і сіл Української РСР. У 26 т. / Голов. ред. УРЕ. Київ : УРЕ, 1967. Т.: Полтавська область. С. 317–337.
4. Карта Черниговской губернии с разделением уездов и с расположением в круге оной уездным городам планов и таблицей показывающих растояние оных и число селений спросив и народа [1784] / НБУ ім. В. Вернадського, відділ картографії.
5. Літвішко Л., Літвішко О. Зіньків від сивої давнини до наших днів. Полтава : Артоліграфсервіс, 2004. 120 с.

6. Панашенко В.В. Зінківський полк. Енциклопедія історії України. Т. III. Київ : Наукова думка, 2005. С. 362.

7. Полтавщина. Енциклопедичний довідник під ред. А. Кудрицького. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1992. С. 300–301.

8. Проект планировки города Зеньков Полтавской области. Пояснительная записка. Полтава, 1964. Архів Зінківської міської ради.

9. Рейда Р. М., Луговий Р.С. Звіт про археологічні розвідки на території м. Зінькова / машинопис; польовий опис, ілюстрації список ілюстрацій. Полтава, 2002. НА ЦОДПА. Ф.е, спр. 329, 18 арк.

10. Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 р. Київ-Львів, 2000.

11. Список наявних у Малоросійській губернії селищ 1799–1801 рр. Описи Лівобережної України кінця XVIII – поч. XIX ст. Київ : Наукова думка, 1997. С. 181.

12. Таранушенко С.А. Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. Харків : Видавець Савчук О.О., 2014. 864 с.

13. Топографическое описание города Зенькова 1798–1800 гг. Описи Лівобережної України кінця XVIII – поч. XIX ст. Київ : Наукова думка, 1997. С. 70.

14. Топографічний опис Полтавської губернії. 1809 р. Описи Лівобережної України кінця XVIII – поч. XIX ст. Київ : Наукова думка, 1997. С. 216–218.

15. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малыя России, из частей коей оное наместничество составлено, сочиненное действительным статским советником и кавалером Афанасием Шафонским, с четырьмя географическими картами. Київ : В университетской типографии, 1851. С. 629–631.

16. Jabłonowski A. Źródła dziejowe. Lustracje królewsczyzn ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII w. Warszawa, 1877. T.V. S. 214–215.

Tomilovych L.V., Yezina I.V. Problems of heritage protection of the town Zinkiv, Poltava region

The article is devoted to the study of historical and cultural heritage of Zinkiv, Poltava region.

Zinkiv is a city in Poltava region, the administrative center of the district with the same name. The city is located on the Tashan River, a left tributary of the Psel River (a tributary of the Dnipro), 80 km northwest of the regional center - Poltava, in the northern part of the region.

Natural conditions had a significant impact on the historical development of the city throughout the period of its existence. During the late Middle Ages (at time when its continuous existence has been recorded, since the 30's years of the XVII century) Zinkiv was at the crossroads of important paths, the most important of which led from Poltava to Chernihiv to Hadiach.

There are high right banks of the river Tashan at the point of loop, swampy floodplain of the river, especially of its left bank, the presence of streams, which flow into the Tashan River, and ravines in this place, a fairly large plateau, convenient for settlement. All these together created conditions to the founding of the city and its fortifications in the turbulent times of the XVII century.

Today, the history of the city has many gaps, especially in terms of early stages of its existence, due to the lack of archaeological research on the territory of the historical core of the city and insufficient provision of written and cartographic sources of the period XVII – early XVIII centuries. Therefore, for example, such issues as the location of the castle on its territory, the size of the city next to it, the stages of development of these urban formations during the XVII–XVIII centuries remain unresolved in Zinkiv history.

The results of area research of Zinkiv cultural heritage in comparison with the lists of registered cultural heritage sites showed that there are also many gaps in this area that need to be filled.

At present, the total number of cultural heritage sites on the state register in the territory of Zinkiv is 27. Of them: 1 architectural monument of local significance, 22 historical monuments of local significance, 1 monumental art monument of local significance, 3 newly discovered objects of cultural heritage (2 of them by type of historical, 1 – monumental art). According to the results of field surveys, another 28 cultural heritage sites are proposed for registration. Of these: 15 – by type of architecture, 3 – by type of historical, 1 – by type of history and science and technology, 9 – archaeological. These statistics illustrates how underestimated Zinkiv cultural heritage is currently.

Key words: historical and cultural heritage, object of heritage, the town of Zinkiv, Poltava region.

REFERENCES

1. Bazhan, O.H. (2005) Zinkiv [Zinkiv]. *Encyklopediya istoriyi Ukrainy*. Vol. III (P. 362). Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].

2. Vecherskyi, V.V. (1992). Zinkova plany [Plans of Zinkiv]. *Poltavshchyna : Entsiklopedychnyi dovidnyk [vidp. red. A.V. Kudrytskyi]*. (P. 299–301). Kyiv : Ukrainska entsyklopediia. [in Ukrainian].

3. Dyshlevyi, P.S. (1967). Zinkiv [Zinkiv]. *Istoriia mist i sil Ukrainy RSR. U 26 t. Vol. Poltavska oblast* (pp. 317–337). Kyiv : Ukrainska entsyklopediia. [in Ukrainian].

4. *Karta Chernigovskoy gubernii s razdeleniem uездov i s raspolozheniem v krugе onoj uездnym gorodam planov i tabellej pokazyvayushchih rastoyanie onyh i chislo selenij sproviv i naroda. [1784]. NBU im. V.Vernadskogo, viddil kartografii*. [in Russian].

5. Litvishko, L., Litvishko O. (2004). *Zinkiv vid svoji davnyny do nashyh dniv [Zinkiv from gray antiquity to the present day]*. Poltava : Artpoligrafser vis. [in Ukrainian].

6. Panashenko, V.V. (2005). Zinkivskiy polk [Zinkiv's regiment]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Vol.III (p. 362). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

7. Kudrytskyi, A. (Ed.). (1992). *Poltavshshyna [Poltava region]*. *Entsyklopedychnyi dovidnyk*. (p. 300–301). Kyiv : Ukrainska entsyklopediia im. M.P. Bazhana. [in Ukrainian].

8. (1964). *Proekt planirovki goroda Zenzov Poltavskoj oblasti. Poyasnitel'naya zapiska [Planning project of the city of Zenzov, Poltava region. Explanatory note]*. Poltava. Arhiv Zinkivskoyi miskoyi rady. [in Russian].

9. Reid, R.M., Luhovyi, R.S. (2002). *Zvit pro arkeoholichni rozvidky na terytorii m. Zinkova [Report on archeological explorations on the territory of Zinkova]*. Poltava. NA TdsODPA, f.e, spr. 329, 18 ark. [in Ukrainian].

10. (2000). *Spetsialna karta Ukrainy Hiioma Levassera de Boplane 1650 r. [Special map of Ukraine by Guillaume Levasser de Beauplan in 1650]* Kyiv-Lviv. [in Ukrainian].

11. (1997). *Spysok nayavnyh u Malorosijskij gubernii selysh 1799–1801 rr. Opysy Livoberezhnoyi Ukrainy kintya XVIII – poch. XIX st [List of settlements in the Little Russia province of 1799–1801. Descriptions of the Left-Bank Ukraine of the end of the XVIII - the beginning. XIX century]*. Kyiv : Naukova dumka. [in Russian].

12. Taranushenko, S.A. (2014). *Dereviana monumentalna arkhitektura Livoberezhnoi Ukrainy. [Wooden monumental architecture of the Left Bank of Ukraine]*. Kharkiv : Vydavets Savchuk O.O. [in Ukrainian].

13. (1997). *Topograficheskoe opisanie goroda Zenzova 1798–1800 gg. Opisi Livoberezhnoyi Ukrainy kintsya XVIII – poch. XIX st. [Topographic description of the town of Zenzov in 1798–1800. Descriptions of the Left Bank of Ukraine of the end of XVIII - the beginning. XIX century]* Kyiv : Naukova dumka. [in Russian].

14. (1997). *Topohrafichnyi opys Poltavskoi hubernii 1809 r. Opysy Livoberezhnoi Ukrainy kintsya XVIII – poch. XIX st. opographic description of Poltava province. 1809. Descriptions of the Left Bank of Ukraine of the end of XVIII – the beginning. XIX century.* (pp. 216–218). Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].

15. Shafonskiy, A. (1851). *Chernigovskogo namestnichestva topograficheskoe opisanie s kratkim geograficheskim i istoricheskim opisaniem Malyya Rossii, iz chastei koei onoe namestnichestvo sostavleno, sochinennoe deistvitel'nym statskim sovetnikom i kavalerom Afanasиеm Shafonskim, s chetyr'mya geograficheskimi kartami [Chernigov governorship topographical description with a brief geographical and historical description of Little Russia, of which this governorship is composed, composed by the actual state counselor and knight Athanasius Shafonsky, with four geographical maps.]* (pp. 629–631). Kyiv: V universitetskoy tipografii. [in Russian].

16. Jabłonowski A. (1877). *Źródła dziejowe. Lustracje królewsczyzn ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII w.* Vol. V. (pp. 214–215). Warszawa. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 28.02.2021 р.
Рекомендована до друку .04.2021 р.

